

NDIMA YA 13

GWAMA

Mafhungo a zwa Gwama nga u tou angaredza

Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka

213. (1) Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka tshine khatsho tshelede yoṭhe yo ṭanganedzwaho nga muvhuso wa lushaka ya ḑo badelwa khatsho, nga nṅa ha tshelede yo siwaho nṅa zwi tshi pfesesea nga Mulayo wa Phalamennde.
- (2) Tshelede I nga bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka fhedzi—
- (a) hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga ha Mulayo wa Phalamennde; kana
- (b) sa ine ya ḑo bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka musi zwo tiwa nga u ralo u ya nga ha Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.
- (3) Mukovhe wa vunḑu u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u ḑo bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo ya Lushaka.

[Ḑuvha ja u thoma u shumisa khethekanyo ya. 213: 1 Phando 1998.]

Mikovhe na u newa ha mbuelo nga nḑila ya ndingano

214. (1) Mulayo wa Phalamennde u tea u ita uri hu vhe na—
- (a) u kovhekanywa ha mbuelo yo kuvhanganywa nga masia a muvhuso wa lushaka, a vunḑu na a muvhuso wapo nga nḑila ya ndingano;
- (b) u tiwa ha mukovhe wa vunḑu jiṅwe na jiṅwe nga nḑila ya ndingano ya mukovhe wa mbuelo wa vunḑu; na
- (c) huṅwe u ṅetshedzwa ha mukovhe kha vunḑu, muvhuso wapo kana masipala u bvaho kha mukovhe wa mbuelo wa muvhuso wa lushaka, na nyimele dziṅwe na dziṅwe dzine ṅetshedzo dzenedzo dza ḑo itwa nga fhasi hadzo.

- (2) Mulayo une wa khou ambiwa kha khethekanyo tshukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi arali ho sedzwa mivhuso ya mavunḁu, muvhuso wapo wo dzudzanywaho nahone Khomishini ya zwa Gwama I tea u vha yo kwamiwa, nahone ho dzhielwa nḁha themendelo dziḁwe na dziḁwe dza Khomishini—
- madzangalelo a lushaka;
 - mbetshelo iḁwe na iḁwe ine ya ḁo itwa malugana na zwikolodo zwa lushaka na dziḁwe mbofho dza lushaka;
 - tshoḁea na madzangalelo a muvhuso wa lushaka u ya nga maimo a ndivho
 - tshoḁea dza u vhona uri mavunḁu na masipala vha a kona u ḁetshedza tshumelo dza mutheo na u ita mishumo ye vha ḁewa yone;
 - vhukoni ha zwa ndangulo ya tshelede ya mavunḁu na masipala;
 - tshoḁea dza u bveledzisa phanḁa na dziḁwe vho dza mavunḁu, muvhuso wapo na masipala;
 - phambano dza zwa ikonomi nga ngomu kha mavunḁu na vhukati ha mavunḁu;
 - mbofho dza mavunḁu na masipala u ya nga ha mulayo wa lushaka,
 - lutamo Iwa mukovhe wa mbuelo nga nḁila I linganaho nahone yo lavhelelwaho,
 - tshoḁea ya u fhindula nga mbofholowo kha zwa shishi kana tshoḁea dziḁwe dza tshifhinganyana na zwiḁwe zwiitisi u ya nga ndivho ya maimo.

[Duvha ja u thoma u shumisa khethekanyo ya . 214: 1 Phando 1998.]

Migaganyagwama ya Lushaka na ya Vunḁu na ya masipala

215. (1) Migaganyagwama ya lushaka, vunḁu na masipala na maitete a mugaganyagwama zwi fanela u tshutwedza u vha khagala, vhuḁifhinduleli na ndangulo yavhuḁi ya tshelede ya ikonomi, zwikolodo na sekhithara ya muvhuso.
- (2) Mulayo wa lushaka u tea u randela—
- tshivhumbeo tsha migaganyagwama ya lushaka, mavunḁu na masipala;

- (b) tshifhinga tshine migaganyagwama ya lushaka kana ya vunḑu ya ḑo vhwewa ṭafulani; nahone
 - (c) migaganyagwama kha sia ḷiṅwe na ḷiṅwe ḷa muvhuso I tea u sumbedza hune mbuelo ya bva hone na ṅḷila ine zwibviswa zwo dzinginywaho zwa ḑo tevhedza mulayo wa lushaka.
- (3) Migaganyagwama kha sia ḷiṅwe na ḷiṅwe ḷa muvhuso I tea u vha na—
- (a) nyanganyelo dza mbuelo na zwibviswa dzi tshi fhambanyisa vhukati ha tshelede I re hone na zwibviswa zwa zwino; nahone
 - (b) madzinginywa a u lambedza ṭhahelero I no khou lavhelelwa kha tshifhinga tshine tsha khou itelwa khumbelo; nahone
 - (c) tsumbedzo ya ndivho malugana na u koloda na zwiṅwe zwivhumbeo zwa milandu ya muvhuso zwine zwa ḑo gonyisa zwikolodo zwa muvhuso kha ṅwaha u tevhelaho.

[Ḑuvha ḷa u thoma u shumisa khethekanyo ya. 215: 1 Phando 1998.]

Ndaulo ya Vhufaragwama

216. (1) Mulayo wa lushaka u tea u ta tshikwama tsha lushaka na u randela maga u khwaṭhisedza uri hu vhe na u bvela khagala na u thoma u kona u langula zwibviswa kha sia ḷiṅwe na ḷiṅwe ḷa muvhuso nga u thoma—
- (a) maitele a tendiwaho a muvhalelano nga u angaredza;
 - (b) u vhekanya zwibviswa zwi fanaho;na
 - (c) maitele na maimo zwi fanaho zwa vhufaragwama.
- (2) Vhufaragwama ha lushaka vhu tea u kombetedza u tevhelwa ha maga o thomiwaho u ya nga khethekanyo ṭhukhu ya (1), nahone vhu nga imisa u pfukiselwa ha zwikwama kha muraḑo wa muvhuso arali muraḑo wa muvhuso wonoyo a wanala a tshi khou bvela phanḑa na u pfuka kana u sa tevhedzela maga eneo.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 5 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- (3) Tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede ine ya khou kolodwa vunḁu u ya nga khethekanyo tshukhu ya 214 (b) I nga dzhiiwa fhedzi kha nyimele dzo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) nahone—
- (a) a I nga imisi u dzheniswa ha tshelede lwa tshifhinga tshi fhiraho maḁuvha a 120; na uri
- (b) i nga itiwa nga u tshavhanya, fhedzi I ḁo fhela nga yoṱhe u bva murahu, nga nḁa ha musi zwo tendelwaho nga Phalamennde, I tshi tevhela maitete a fanaho na o thomiwaho nga khethekanyo ya 76 (1), na u randelwa nga milayo na ndaela yo tshanganelaho ya Phalamennde. Maitete aya a fanela u vha o fhela hu saathu fhela maḁuvha a 30 u bva ḁuvha le vhufaragwama ha lushaka ha dzhia tsheo.

[Khethekanyo tshukhu ya. (3) yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 5 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- (4) Phalamennde I nga vusuludza tsheo ya u imisa u dzhenisa tshelede Iwa tshifhinga tshi sa fhiriho maḁuvha a 120 nga tshifhinga tshithihi, hu tshi tevhelwa maitete o thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (3).
- (5) Phanḁa ha musi Phalamennde I tshi nga tendela kana u vusuludza tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede kha vunḁu—
- (a) Muoditha-Dzhenerala u tea u ḁea muvhigo kha Phalamennde; na
- (b) vunḁu li tea u ḁewa tshifhinga tsha u ḁiimelela kha u pomokwa na u vhea mafhungo aḁo phanḁa ha komiti.

U wana

217. (1) Musi muraḁo wa muvhuso kha sia la muvhuso la lushaka, la vunḁu na laḁo, kana tshiimiswa tshiḁwe na tshiḁwe tsho sumbedzwaho kha mulayo wa lushaka, thendelano dza ndaka kana tshumelo, u fanela u ita ngauralo hu tshi khou tevhedzwa sisiṱeme ine ya vha kwayo, nga ndinganyiso, u vha khagala, na u sa ḁura.

- (2) Khethekanyo tshukhu ya (1) a I thivheli muraḁo wa muvhuso kana zwiimiswa zwo bulwaho kha khethekanyo tshukhu yenyeyo u thoma u shumisa mbekanyamaitele ya u wana ine ya ṅetshedza—
 - (a) khethekanyo ya zwine zwa takaleleswa hu tshi ṅetshedzwa dzikontiraka; na
 - (b) tsireledzo kana mveledziso ya vhatu, kana zwigwada zwa vhatu, vhe vha vha vha sa dzhielwi nṅha kale zwi tshi khou itiswa nga tshiṅalula tshi si kwatsho.
- (3) Mulayo wa lushaka u tea u randela mutheo une khawo mbekanyamaitele yo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) ya tea u shumiswa.

[Khethekanyo tshukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

U ḁivhofha ha Muvhuso

218. (1) Muvhuso wa lushaka, muvhuso wa vundu kana wapo u nga ita khadzimiso fhedzi arali phulufhedziso I tshi yelana na nyimele dziṅwe na dziṅwe dzo bulwaho kha mulayo wa lushaka.
- (2) Mulayo wa lushaka wo buliwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) u nga phasiswa nga murahu ha musi themendelo dza Khomishini ya zwa Tshelede dzo no sedzuluswa.
- (3) Kha ṅwaha muṅwe na muṅwe, muvhuso u tea u anḁadza muvhigo wa phulufhedziso dze wa ṅea.

[ḁuvha ḁa u thoma u shumisa khethekanyo ya . 218: 1 Phando 1998.]

Muholo wa vhatu vho faraho poswo dza muvhuso

219. (1) Mulayo wa Phalamennde u tea u thoma mutheo wa u ta—
 - (a) Miholo, magavhelo na mbuelo dza miraḁo ya Buthano ḁa Lushaka, vhurumiwa ha tshoṅhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu, miraḁo ya Khabinethe, Vhathusa-Miniṅa, vharangaphanḁa vha sialala, na miraḁo ifhio na ifhio ya vharangaphanḁa vha zwa sialala ; na

- (b) u guma ha u elwa ha miholo, magavhelo kana mbuelo zwa mirado ya vhusimamilayo ha vunḁu, mirado ya khorotshitumbe na mirado ya Khoru dza Masipala dza zwigwada zwo fhambanaho.
- (2) Mulayo wa lushaka u tea u thoma khomishini I qivhusaho ine ya do ita themendelo malugana na miholo, magavhelo na mbuelo zwo sumbedzwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1).
- (3) Phalamennde I nga phasisa mulayo wo sumbedzwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (2).
- (4) Khorotshitumbe ya Lushaka, ya vunḁu, masipala kana maanḁalanga afhio na afhio o teaho a nga shumisa mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (2).
- (5) Mulayo wa lushaka u tea u thoma mitheo malugana na u ta miholo, magavhelo na mbuelo dza vhahaḁuli, Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha Dzhennera, na mirado ya khomishini ifhio na ifhio yo tiwaho kha Ndayotewa, zwi tshi katela na maanḁalanga a zwa khasho o bulwaho kha khethekanyo ya 192.

Khomishini ya Gwama

U thomiwa na mishumo

220. (1) Hu na khomishini ya zwa Tshelede ya Riphabuḁiki ine ya ita themendelo dzo lavhelelwaho kha iyi Ndima, kana kha mulayo wa lushaka kha Phalamennde, vhusimamilayo ha vunḁu na maanḁalanga afhio na afhio o tiwaho nga mulayo wa lushaka.
- (2) Khomishini yo qiiimisa nahone I tea fhedzi u tevhedzela Ndayotewa na mulayo, nahone I tea u sa dzhia masia.
- (3) Khomishini I tea u shuma I tshi tevhedza Mulayo wa Phalamennde, nahone kha u ita mishumo yayo, I tea u dzhiela

n̄tha zwiitisi zwoṭhe zwo teaho, hu tshi katelwa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 214(2).

U vhwaha ha mirāḡo na tshifhinga tsha ofisi

221. (1) Khomishini yo vhumbiwa nga vhafumakadzi na vhanna vha tevhelaho vho vhwahaho nga Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka—
- (a) Mudzulatshidulo na muthusa-mudzulatshidulo;
 - (b) vhathu vhararu vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na Vhalangavunḡu, vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka,
 - (c) vhathu vhavhili vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na muvhuso wapo wo dzudzanywaho vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka, na
 - (d) vhathu vhaṅwe vhavhili.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṭanu ya Ndayotewa wa 1999] na u imelwa nga khethekanyo ya. 7(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- (1A) Mulayo wa Lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) u fanela u tendela u dzhenelela ha—
- (a) Vhalangavunḡu kha u dzudzanywa ha mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) (b); na
 - (b) muvhuso wapo wo dzudzanywaho kha u dzudzanya mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) (c).

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (1A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 7 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- (2) Mirāḡo ya Khomishini vha tea u vha vha na vhukoni ho teaho.
- (3) Mirāḡo i shuma lwa tshifhinga tsho tiwaho nga mulayo wa lushaka. Muphuresidennde a nga bvisa muraḡo ofisini zwi tshi itiswa nga u sa ḡifara zwavhuḡi, u kundelwa kana u sa kona u ita mushumo.

Mivhigo

222. Khomishini I tea u nea muvhigo tshifhinga tshoṭhe kha Phalamennde na kha vhusimamilayo ha vunḑu.

Bannga ya Vhukati

U thomiwa

223. Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi yone bannga ya vhukati ya Riphabuḽiki nahone I langulwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde.

Ndivho Khulwane

224. (1) Ndivho khulwane ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ya u tsiredza ndeme ya tshelede ya Riphabuḽiki u itela nyaluwo ya tshifhinga tshoṭhe nahone yo Iinganelaho ya ikonomi kha Riphabuḽiki.
- (2) Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe, musi I tshi khou bveledza ndivho dzayo khulwane, I tea u ita mishumo yayo nga yoṭhe I sa ofhi tshithu, I sa shumeli vhatu vhane ya tama vhone fhedzi kana u khethulula vhaṅwe vhatu, fhedzi, hu tea u vha na u kwamana tshifhinga tshoṭhe vhukati ha bannga na muraḑo wa Khabinethe a re na vhuḑifhinduleli kha mafhungo a tshelede ya lushaka.

Maanḑa na Mishumo

225. Maanḑa na mishumo ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ayo e u bva kale na kale a shumiswaho na u itwa nga bannga dza vhukati, nahone maanḑa na mishumo zwi tea u tiwa nga nga Mulayo wa Phalamennde, nahone maanḑa a tea u shumiswa na mishumo I tea u itwa u ya nga nyimele dzo randelwaho u ya nga Mulayo wonoyo.

Mafhungo a zwa Masheleni apo na a vunḁu

Zwikwama zwa Mbuelo zwa Vunḁu

226. (1) Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vunḁu kha vunḁu liḁwe na liḁwe tshine tshelede dzoṯhe dzo waniwaho nga muvhuso wa vunḁu dza ḁo tea u badelwa khatsho, nga nḁa ha tshelede dzo siwaho nḁa zwi tshi pfesesea u ya nga Mulayo wa Phalamennde.
- (2) Tshelede I nga bviswa kha Tshikwana tsha Mbuelo tsha Vunḁu fhedzi—
- (a) hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga Mulayo wa vunḁu; kana
- (b) i tshi tou bviswa u bva kha Tshikwama Tsha Mbuelo tsha Vunḁu, arali Ndayotewa kana Mulayo wa vunḁu u tshi ta ngauralo.
- (3) Mbuelo yo kovhelwaho nga kha muvhuso wapo kha iḁo vunḁu hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 214 (1) I vha I tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vunḁu.
- (4) Mulayo wa Lushaka u nga ta mutheo une khawo—
- (a) Mulayo wa Vunḁu u nga ḁea maandḁa a u bvisa tshelede hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṯhukhu ya (2) (b) thwii u bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vunḁu; na
- (b) mbuelo yo ḁetshedzwaho nga kha vunḁu kha muvhuso wapo hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṯhukhu ya (3) I fanela u badelwa masipala heneffho kha Vunḁu.

[Khethekanyo ṯhukhu ya. (4) yo ḁadziswa nga khethekanyo ya. 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha ja u thoma u shumisa khethekanyo ya. 226: 1 Phando 1998.]

Zwiko zwa lushaka zwa tshikwama tsha vunḁu na tsha muvhuso wapo

227. (1) Muvhuso wapo na vunḁu liḁwe na liḁwe—
- (a) zwi tea u wana mukovhe u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u itela u kona u ḁetshedza tshumelo dza ndeme na u ita mishumo ye ya I ḁewa; na uri

- (b) i nga kona u wana miñwe mikovhe u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka, hu si na kana hu na zwithu zwine zwa tea u itiwa u thoma.
- (2) Mbuelo ya nyengedzedzo yo waniwaho u bva kha mavunḁu kana masipala I nga si kone u fhungudzwa kha mukovhe wadzo u bvaho kha lushaka, kana u bva kha mikovhe ye ya I ḁewa u bva kha mbuelo ye ya I ḁewa u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka. Nga ndingano, a hu na vhuḁifhinduleli kha muvhuso wa lushaka ha u lifhela vunḁu kana masipala a sa koniho u ita mbuelo dzi tshimbilelanaho na vhukoni havho ha u kona u lambedza nga tshelede ya mithelo na mitheo ya muthelo.
- (3) Mukovhe wa vunḁu nga ndingano wo kuvhanganywaho nga lushaka u tea u sudzuluselwa kha vunḁu nga u ḁavhanya nahone u songo fhungudzwa, nga nḁa ha musi arali u sudzuluswa ho imiswa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 216.
- (4) Vunḁu ḁi tea u ḁiitela tshomedzo dzine ḁa dzi ḁoḁa u ya nga ha mbetshelo ya ndayotewa ya vunḁu, zwine zwa vha nyengedzedzo ya ḁhoḁea dzo lavhelelwaho kha Ndayotewa.

[ḁuvha ḁa u thoma u shumisa khethekanyo ya. 227: 1 Phando 1998.]

Mithelo ya vunḁu

228. (1) Vhusimamilayo ha vunḁu vhu nga ḁea ndaela ya uri hu badelwe—
- (a) mithelo, dziḁevi na miñwe mithelo nga nḁa ha mithelo ya mbuelo, mithelo (VAT), mithelo ya thengiso, khathihi na mithelo ya ndaka na ya zwibveledzwa zwo ḁunḁiwaho zwi tshi bva nḁa na zwo rengiselwaho nḁa; na u
- (b) mithelo I eḁanaho ya tshelede yo badelwaho nga nḁa ha tshelede yo ḁoweleaho kha tshiimo tsha muthelo muñwe na muñwe, ḁevi kana mithelo yo kombetshedzwaho nga mulayo wa lushaka, nga nḁa ha mithelo ya khamphani, muthelo (VAT), mithelo ya ndaka kana ya zwibveledzwa zwo ḁunḁiwaho zwi tshi bva nḁa na zwo rengiselwaho nḁa.

[Phara ya (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- (2) Maanda a vhusimamilayo ha vundu a u kombetshedza mithelo, dziļevi, miñwe mithelo na dziñwe mbadelo dzo ingwaho kha tshelede yo ɔowealeho—
- (a) ha nga ɔo shumiswa nga ndila ine zwa nga tshinyadza mbekanyamaitele dza ikonomi ya lushaka, nyito dza zwa ikonomi kha mikano yothe ya vundu kana u tshimbidzwa ha thundu shangoni, tshumelo, tshelede kana zwa mishumo; na
- (b) a tea u langulwa nga Mulayo wa Phalamennde une wa nga phasiswa fhedzi nga murahu ha u sedzuluswa ha themendelo ya Khomishini ya zwa Masheleni.

[Duvha ja u thoma u shumisa khethekanyo ya. 228: 1 Phando 1998.]

Maanda a zwa masheleni a masipala na mishumo

229. (1) Hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (2), (3), na (4), masipala a nga ñea ndaela ya uri—
- (a) hu badelwe mithelo ya ndaka na dziñwe mbadelo dzo ingwaho kha mbadelo dzo ñetshedzwaho nga kana ho imelwa masipala; na
- (b) arali zwo tendelwa nga ndayotewa ya lushaka, miñwe mithelo, dziñwe dziļevi na miñwe mithelo na mithelo yo teaho muvhuso wapo kana kha khethekanyo ya muvhuso wapo une masipala a wela khayoy, fhedzi a hu na masipala ane a nga ñea ndaela ya uri hu badelwe muthelo wa mbuelo, muthelo (VAT), muthelo wa thengiso wa u angaredza kana wa zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda.
- (2) Maanda a masipala a u kombetshedza kana u ñea ndaela ya u badela mithelo, mbadelo kha tshelede ya mbadelo dza tshumelo dzo ñewaho nga (kana) ho imelwa masipala, kana miñwe mithelo, mbadelo na mithelo ya zwibveledzwa zwi bvaho nnda—
- (a) a nga si shumiswe nga ndila ine ya nga kundisa mbekanyamaitele dza ikonomi dza Lushaka, nyito

- dza ikonomi kha mikano yoṭhe ya masipala, kana u tshimbidzwa ha thundu ya lushaka, tshumelo, tshelede kana mushumo; na uri
- (b) zwi fanela u langulwa nga mulayo wa lushaka.
- (3) Arali vhomasipala vhavhili vhe na maandḁa a fanaho kha zwa masheleni kha vhupo vhu fanaho, hu fanela u vhekanywa nḁila ine ya ḁo ita uri hu fhandekanywe maandḁa na mishumo hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka. U fhandekanya uhu hu nga itiwa musi ho no dzhielwa nzhele zwi tevhelaho—
- (a) ṭhoḁea ya u tevhedza milayo yo teaho ya mithelo.
- (b) Maandḁa na mishumo yo itwaho nga masipala muṁwe na muṁwe.
- (c) Vhukoni ha masipala muṁwe na muṁwe ha u bveledza mbuelo kana 'masheleni.
- (d) Vhukoni ha u gonyisa mithelo, mbadelo na mishumo.
- (e) Ndinganyo.
- (4) A hu na zwine kha ino khethekanyo zwa thivhela u kovhekana ha mbuelo yo wanalaho u ya nga ha khethekanyo ino vhukati ha vhomasipala vhane vha vha na maandḁa kha zwa masheleni na mishumo fhethu huthihi.
- (5) Mulayo wa lushaka wo lavhelelwaho kha khethekanyo ino u nga kona u phasiswa fhedzi nga murahu ha musi muvhuso wapo wo dzudzanywaho na Khomishini ya zwa Masheleni zwo kwamiwa nahone ho dzhielwa nzhele themendelo dza Khomishini.

[ḁuvha ḁa u thoma u shumisa khethekanyo ya. 229: 1 Phando 1998.]

Khadzimiso dza Vunḁu

230. (1) Vunḁu ḁo tendelwa u gonyisa khadzimiso u itela tshelede ya u shumisa kana u shumisa zwino hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, fhedzi khadzimiso dza u shumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwo tea u itela u fhungudza kana u fhelisa phambano nga ṁwaha wonoyo wa muvhalelano.

- (2) Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi nga murahu ha musi ho dzhielwa ntha themendelo dziwe na dziwe dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya. 230 yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha ja u thoma u shumisa khethekanyo ya. 230: 1 Phando 1998.]

Khadzimiso dza Masipala

- 230A. (1) Khoro ya Masipala musi I tshi tevhedza mulayo wa lushaka I nga—
- (a) gonyisa khadzimiso u itela masheleni a u shumisa kana a u shumisa zwino, fhedzi khadzimiso dza masheleni a u shumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwi tshi khou itelwa u u fhelisa kana u fungudza phambano nga nwa wonoyo wa muvhalelano; na
- (b) divhofha na Khoro I daho kha u shumisa maandalanga a vhusimamilayo hayo na Khorotshitumbe kha u wana khadzimiso na vhubindudzi I tshi itela masipala.
- (2) Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) u nga shumiswa fhedzi arali ho dzhielwa ntha na themendelo dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya. 230A yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 17 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]